

Проблема понятійної тріади «компетентність — компетенція — готовність»

Вікторія Ушмарова

кандидат педагогічних наук,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

*«Этот закон триады, соединение двух через третье,
есть основной закон нашей Вселенной».*

К. Бальмонт

Для будь-якого суспільства, держави і окремої людини педагогічна наука і педагогічна практика мають першочергове значення. Саме освіта виконує роль того стрижня, на якому тримається «зв'язок часів», зв'язок поколінь, взаємодія старого і нового, досвіду і молодості, життя і розвитку культури.

Як показують новітні дослідження, потреба в якісній освіті за своєю значущістю сьогодні випереджає всі інші потреби і права людини. Без перебільшення можна сказати, що від рівня розвитку науки про освіту залежить не лише доля окремої людини, а і долі народів і держав, розвиток науки і культури в цілому. Ця висока соціальна місія педагогічної науки і практики обумовлена їх активним впливом на розвиток будь-якої сфери життєдіяльності, оскільки їх існування багато в чому залежить від можливостей передачі досягнень наступним поколінням людей.

Сутність професії педагога виявляється у педагогічній діяльності, готовність до якої є метою і результатом професійно-педагогічної підготовки у ВНЗ. Цей науковий підхід обґрунтовано у дослідженнях С.С. Вітвицької, І.В. Гавриш, В.І. Євдокимова, А.Ф. Ліненко, О.М. Пехоти, В.О. Сластьоніна, Ю.В. Сенько та

інших вчених. Усталеність даного підходу, однак, не ставить крапку у вивченні феномена готовності до педагогічної діяльності. У науковій спільноті складається тенденція до трактування сутності готовності через категорії «компетентність» і «компетенція». Саме тому вважаємо доцільним розглядати дані поняття як тріаду — єдність, утворену трьома різними складовими, та здійснити аналіз їх співвідношення.

Метою статті є вивчення співвідношення та взаємозв'язку категорій понятійної тріади «компетентність-компетенція-готовність»; уточнення поняттєво-термінологічного апарату дослідження.

Поняття тріада (з грецьк. *trias*, *triados* — триєдність, єдність трьох осіб, предметів, понять) означає найвищий ступінь єдності категорій, які саме у своїй троїстості найбільш повно відображають сутність предметів і явищ. У тріадах, як правило, кожна категорія обумовлена двома іншими, визначається ними і залежить від їх наявності. Аналогічною є і понятійна тріада «компетентність-компетенція-готовність», яку ми розглядаємо.

Особлива увага, яка надається останнім часом компетентнісному підходу, обумовлена, як стверджують науковці (Н.М. Бібік, Л.С. Ващенко, І.О. Зимня,

О.І. Локшина, О.В. Овчарук, Л.І. Паращенко, О.І. Пометун, О.Я. Савченко, С.Е. Трубачова, А.В. Хуторський та ін.) [6; 9], поперше, загальноєвропейською, та й світовою, тенденцією інтеграції, глобалізації світової економіки і, зокрема, процесами гармонізації «архитектури європейської системи вищої освіти». Поряд із універсалізацією перетворень у галузі ступенів, циклів навчання, забезпечення академічної мобільності студентів і викладачів, міжнародного визнання ступенів, системи освітніх кредитів і їх впровадження, Болонський процес пропонує і певну термінологічну уніфікацію. Це стосується термінів компетентність/компетенція.

По-друге, необхідність впровадження компетентнісного підходу в систему освіти визначається зміною освітньої парадигми «ЗУН» — парадигми результату освіти, орієнтованої на ієрархію знань, умінь, навичок, методик їх формування, контролю і оцінки, на парадигму СВЕ (competence-based education) — освіти, орієнтовану на вільний розвиток людини, на творчу ініціативу, самостійність, конкурентоздатність, мобільність майбутніх спеціалістів [7].

Колектив авторів під керівництвом професора І.О. Зимньої [6] системно представив проблему компетентності як певний результат освіти. У колективній науковій доповіді, представленій на XI симпозиумі «Кваліметрія в освіті: методологія, методика, практика», детально розглянута розробка проблеми компетенції/компетентності в зарубіжній (Дж. Равен, В. Хутмахер) і вітчизняній науковій літературі (В.І. Байденко, В.О. Болотов, А.О. Вербицький, В.В. Серіков, А.В. Хуторський), історія становлення компетентнісного підходу. Всебічний аналіз робіт з проблеми компетенції і компетентності дозволив авторам виокремити етапи становлення компетентнісного підходу в освіті:

I етап (1960–1970 рр.) характеризується введенням в науковий обіг категорії «компетенція», створенням передумов розмежування понять компетенція/компетентність.

II етап (1970–1990 рр.) характеризується використанням категорій компетенція/компетентність в теорії і практиці навчання мови (особливо нерідної), а також професіоналізму в управлінні, менеджменті, у навчанні спілкуванню; розробляється зміст поняття «соціальні компетенції/компетентності».

III етап розпочався у 90-ті роки минулого століття і характеризується дослідженнями компетентності як наукової категорії у сфері освіти [7].

Під час аналізу компетентнісного підходу закономірно виникає питання співвідношення понять „компетентність” і „компетенція”, оскільки в залежності від інтерпретації цих понять та їх співвідношення, залежить розуміння змісту й самого компетентнісного підходу. Не претендуючи на повний аналіз всіх понять, наведемо деякі характерні думки з цього приводу. Згідно з І.О. Зимною, існує два варіанти тлумачення співвідношень понять «компетенція/компетентність»: вони або ототожнюються, або диференціюються.

Розуміння різниці між поняттями «компетенція» і «компетентність» було закладене вже у 60-х роках минулого століття, коли поняття «компетенція» було запропоноване Н. Хомським у 1956 році (Массачусетський університет) у загальному контексті відносно до теорії мови, трансформаційної граматики. Як відзначив тоді Н. Хомський, існує фундаментальна різниця між компетенцією (знанням своєї мови) і вживанням (реальним використанням мови в конкретних ситуаціях). Вживання, за Н. Хомським, пов'язане з мисленням, з навичками, тобто з досвідом [6, с. 13].

В. Хутмахер (Walo Hutmacher) на симпозиумі у Берні (1996) «Ключові компетенції для Європи» відніс поняття «компетенція» до ряду таких понять, як «уміння», «компетентність», «здатність», «майстерність», вказав, що поняття «компетенція» ближче до поля «знаю, як», ніж до поля «знаю, що», і услід за Н. Хомським підкреслив, що «використання є компетенція в дії».

У доповіді міжнародної комісії з освіти для XXI століття «Освіта: прихований скарб» (1997) Жак Делор сформулював «чотири стрижні, на яких ґрунтується освіта: навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом, навчитися жити», чим, по суті, визначив глобальні компетентності [4, с. 37].

У цьому широкому контексті трактування компетенції/компетентності у світі продовжилися дослідження їх змісту. Науковці почали підкреслювати, що поняття компетентності ширше, ніж поняття знання, або уміння, або навички, воно поєднує їх в собі, хоча не є простою сумою знань, умінь, навичок. Це поняття дещо іншого смислового порядку і містить також мотиваційну, етичну, соціальну і поведінкову складові. Поступово розуміння сутності і співвідношення даних категорій уточнювалося.

З позиції І.О. Зимньої, компетенції — це певні внутрішні, потенційні психологічні новоутворення: знання, уявлення, програми дій, системи цінностей і ставлень, які потім виявляються у компетентностях людини [7].

В межах професійної компетентності Н.В. Кузьміна, А.К. Маркова ще у 1990 році виділяли чотири — п'ять їх видів. Так, професійно-педагогічна компетентність, за Н.В. Кузьміною, включає п'ять елементів або видів компетентності:

Спеціальна і професійна компетентність у галузі предмета, що викладається.

Методична компетентність у галузі способів формування знань, умінь учнів.

Соціально-психологічна компетентність в галузі процесів спілкування.

Диференційно-психологічна компетентність в галузі мотивів, здібностей, спрямованості учнів.

Аутопсихологічна компетентність в галузі переваг і недоліків власної діяльності і особистості [10, с. 90].

У сучасній науці накопичено вже достатньо обґрунтованих визначень сутності понять «компетентність» і «компетенція» та їх співвідношення. В.Д. Шадриков [15] акцентує увагу на тому, що

термін «компетенція» позначає інтегровані характеристики якості підготовки випускника, категорії результату освіти. Компетентність В.Д. Шадриков розуміє як володіння певними знаннями, навичками, життєвим досвідом, що дозволяють судити про що-небудь, робити або вирішувати що-небудь.

А. Хуторський визначає компетенцію як „сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знання, уміння, навички, засоби діяльності), які задаються відносно певного кола предметів і процесів”, і є необхідними для якісної продуктивної діяльності відносно них. Компетентність, на думку дослідника, — це володіння людиною відповідною компетенцією, включаючи її особистісне ставлення до предмета діяльності, тобто компетентність — це стала особистісна якість або сукупність якостей фахівця і мінімально необхідний досвід діяльності у заданій сфері [14].

На думку Е.Ф. Зеєра, компетентність передбачає не стільки наявність значного об'єму знань і досвіду, скільки уміння актуалізувати накопичені знання і уміння в потрібний момент і використати їх у процесі реалізації професійних функцій [5].

Автори публікацій доходять висновків, що «вітчизняна педагогіка диференціює зазначені поняття, визнаючи компетентність складною характеристикою особистості, а компетенцію — її складовим елементом» (Н.В. Кобзар) [8]; «в межах компетентнісного підходу компетенції розглядають як структурні компоненти компетентності» (Т.Г. Гуцан) [3] тощо.

Як узагальнення наукових дискусій у даному напрямі можна розглянути визначення понять «компетентність» і «компетенція», які наведені у “Національному освітньому глосарії: вища освіта”: «Компетентність / компетентності (Competence, competency / competences, competencies): За проектом Тьюнінг Європейської Комісії, це динамічна комбінація знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистих якостей, що описують результати навчання за освітньою / навчальною програмою. Компе-

тентності покладені у основу кваліфікації випускника. Компетентність (компетентності) як набуті реалізаційні здатності особи до ефективної діяльності не слід плутати з компетенцією (компетенціями) як наданими особі повноваженнями. Компетенція / компетенції (Competence, competency / competences, competencies): надані (наприклад, нормативно-правовим актом) особі (іншому суб'єкту діяльності) повноваження, коло її (його) службових та інших прав і обов'язків. Слід розрізняти поняття компетенції / компетенцій від компетентності / компетентностей як набутих реалізаційних здатностей особи» [11, с. 32–33]. На нашу думку, у Глосарії представлені найбільш повні і ємні визначення. Вважаємо, що саме у цих визначеннях відображено глибокі сутнісні характеристики, враховано змістові особливості та оптимально підкреслено співвідношення даних категорій.

Таким чином, аналіз та узагальнення вищенаведених поглядів науковців на сутність і співвідношення категорій компетенція/компетентність дозволяє зробити висновок, що, вочевидь, професійна компетентність майбутнього вчителя — це інтегративний показник якості освіти, який являє собою комплексний ресурс особистості, що забезпечує можливість майбутньому вчителю ефективно взаємодіяти з освітнім простором і який залежить від необхідного для цього комплексу професійних компетенцій.

У процесі наукових пошуків ми з'ясували, що для психолого-педагогічних досліджень характерним є тлумачення категорій «компетентність» через «готовність» і навпаки. Наведемо окремі погляди науковців:

- компетентність є сукупністю взаємопов'язаних особистісних якостей (знання, уміння, навички, здібності, ціннісно-сміслові орієнтації) та готовності до їх використання у певній діяльності (А. Хуторський);
- поняття професійної компетентності педагога виявляє єдність його теоретичної і практичної готовності до

здійснення професійної діяльності і характеризує його професіоналізм (В. Сластьонін);

- готовність до професійної діяльності як новоутворення майбутнього педагога є фундаментом його професійної компетентності; професійна педагогічна компетентність — своєрідна зона найближчого (або віддаленого) розвитку педагогічної готовності (Ю. Сенько);
- компетентність — це ситуативна категорія, яка виявляється у готовності до здійснення будь-якої діяльності у конкретних професійних ситуаціях (Ю. Фролов, Д. Махотін);
- професійна компетентність майбутнього вчителя — це кумулятивна готовність, здатність та досвід виявлення сукупності компетенцій у професійній діяльності (В. Осколкова);
- професійна компетентність може бути визначена як готовність фахівця до професійної діяльності; з іншого боку, готовність до здійснення професійної діяльності виражає рівень сформованості базових професійних компетенцій як складових професійної компетентності майбутнього вчителя (Т. Гуцан);
- професійна компетентність — єдність теоретичної готовності педагогічно мислити і практичної готовності педагогічно діяти (А. Міщенко);
- компетентність — найвищий ступінь готовності (О. Боровков).

Дослідники проблеми співвідношення категорій компетенція/компетентність/готовність роблять спроби усвідомити сутність цих освітніх феноменів у їх взаємозв'язках. Так, Н. Кобзар вважає, що «„компетенцію” визначають як складову компетентності, а „компетентність”... є проявом готовності» та «...компетентність визнають поняттям з ширшим значенням, ніж готовність. Поняття „готовність до діяльності” розглядають як аспект компетентності, що містить у собі певний комплекс компетенцій» [8]. Т. Садова схиляється до думки про те, що «і готовність, і

компетентність є інтегральним багаторівневим особистісним новоутворенням, яке характеризує ступінь підготовленості до діяльності» [13]. Т. Гуцан стверджує, що «рівень компетентності і його змістове наповнення відбиваються через набір ключових компетенцій, які свідчитимуть на користь сформованості чи несформованості готовності фахівця до здійснення професійної діяльності» [3]. В. Осколкова узагальнює, що «формування компетенцій означає формування професійно педагогічної компетентності в цілому, а ... розвиток готовності...означає формування компетентності...» [12].

Виокремлюючи спільне і відмінне у досліджуваних поняттях, автори, зокрема, зазначають, що «...дані поняття перебувають у тісному взаємозв'язку, адже готовність забезпечує базис для формування компетентності, однак не підміняють одне одного, оскільки готовність характеризується стійкою мотивацією й налаштованістю на діяльність, а компетентність базується на досвіді» (Н. Кобзар); «...поняття "готовність до професійно-педагогічної діяльності" і "професійно-педагогічна компетентність" знаходяться у тісному взаємозв'язку, однак найчастіше термін "готовність до діяльності" науковці пов'язують з процесом професійно-педагогічної підготовки, а компетентність розглядають як результат педагогічної освіти» (Т. Садова).

Погоджуємося із С. Вітвицькою, яка зазначає, що у тлумаченні понять (компетенція — компетентність — готовність — майстерність — професіоналізм) можна простежити взаємозв'язок, взаємозалежність, поступове нарощування та розширення знань, умінь, навичок, збагачення ерудиції, вдосконалення якостей та властивостей особистості вчителя, педагога [2].

Як резюме щодо проблеми понятійної тріади «компетентність — компетенція — готовність» відзначимо, що численні приклади демонструють спроби систематичного використання даних категорій як засобу досягнення результату підготовки

фахівця до професійної діяльності. На нашу думку, категорія готовність охоплює весь сенс професійної підготовки, торкаючись також понять компетентність і компетенція, які в свою чергу, є базисними поняттями освіти. Якщо компетенції є складовими компетентності, як результату освіти, а компетентність виявляється у готовності, як результаті професійної підготовки, то готовність до професійної діяльності є фундаментом професійної компетентності і містить систему професійних компетенцій. В цьому виявляється їх взаємообумовленість та єдність.

Генезис і еволюція категорій, які належать до названої понятійної тріади, відображає діалектику розвитку освіти. Дана тріада є доволі об'єктивним і універсальним утворенням і може бути спроектована на будь-який рівень і фах професійної підготовки.

Перспективу подальшої розробки проблеми вбачаємо у визначенні сутності та структури готовності магістрів педагогіки початкової освіти до викладання педагогічних дисциплін, обґрунтуванні технології її формування.

Література

1. *Вершинина, Н.А.* Современное диссертационное исследование по педагогике: Оценка качества: Книга для эксперта / Н.А. Вершинина, Н.И. Загузов, С.А. Писарева, А.П. Тряпицына. — Саратов : Саратов. гос. соц.-эконом. ун-тет, 2006. — 288 с.
2. *Вітвицька, С.С.* Особливості побудови професіограми магістра освіти. — Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pippo/2012_5/Vitv.htm
3. *Гуцан, Т.Г.* Формування готовності майбутнього вчителя економіки до профільного навчання старшокласників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Т.Г. Гуцан : Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. —

Харків, 2011. — 311 с.

4. Делор, Ж. Образование: сокровище : доклад Международной комиссии по образованию для XXI века, представленный ЮНЕСКО / Ж. Делор. — Paris: UNESCO, 1997. — 297 с.

5. Зеер, Э.Ф. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования / Э. Зеер, Э. Сыманюк // Высшее образование в России. — 2005. — N 4. — С. 23–30.

6. Зимняя, И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании: авторская версия / И.А. Зимняя. — М. : Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. — 40 с.

7. Зимняя, И.А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата современного образования // Интернет-журнал «Эйдос». — 2006. — 5 мая. — Режим доступа : <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>.

8. Кобзар, Н.В. Поняття „компетентність”, „компетенція” і „готовність до діяльності” в сучасній освітній парадигмі. — Режим доступа : <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN11/10knvsop.pdf>.

9. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О.В.Овчарук. — К. : “К.І.С.”, 2004. — 112 с.

10. Кузьмина, Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. / Н.В. Кузьмина. — М. : Высш.шк., 1990. — 119 с.

11. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад. : І.І. Бабин, Я.Я. Болюбаш, А.А. Гармаш й ін.; за ред. Д.В. Табачника і В.Г. Кременя. — К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. — 100 с.

12. Осколкова В.Р. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя на основе технологии развития готовности к педагогической самореализации : дис... канд. пед. наук: 13.00.08 / В.Р. Осколкова. — Пермь, 2011 — 177 с.

13. Садова, Т.А. Професійна компетентність та готовність до педагогічної діяльності: сутність і взаємозв’язок. — Режим доступа : <http://vuzlib.com/content/view/331/84/>

14. Хуторской, А.В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций / А.В. Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос». — 2005. — 12 декабря — Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm>

15. Шадриков, В.Д. Базовые компетенции педагогической деятельности / В.Д. Шадриков // Сибирский журнал. — 2007. — № 6(54).

22.01.2013